
Els senyors del castell de Sant Mori al segle XV

Per ENRIC BASSEGODA PINEDA*

* L'autor d'aquest article és investigador, membre de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona, i està inclòs en el grup consolidat del DURSÍ "Grup de literatura i cultura a la baixa edat mitjana" SGR 2001-00286, que té a la Dr. Lola Badia com a investigador principal. Cal agrair les aportacions que hi van fer en el seu dia, sobretot en l'apartat documental, els doctors Jaume Torró, Francisco J. Rodríguez Risquete i Pierre Bonneaud. També vol agrair als propietaris del castell de Sant Mori l'amabilitat que van tenir en deixar-li fer alguna de les fotografies que il·lustren aquestes pàgines.

Els arxius catalans són plens d'informació sobre l'edat mitjana que amb relatiu poc esforç pot veure la llum i il·lustrar molts aspectes de l'època d'una manera prou precisa. Aquest és el cas que ens ocupa, el meu director de tesi, el Dr. Jaume Torró de la Universitat de Girona, em va comentar un dia el cas d'uns poetes, fra Joan de Vilagut i Guillem Tinter, que sospitava que eren de l'Empordà i estaven relacionats amb l'autor que estic treballant, fra Bernat Hug de Rocabertí.⁽¹⁾ A partir d'aquí, d'una forma en principi mecànica, anava acumulant tota la documentació que trobava i d'altra que el meu director em passava amb aquests dos noms, Vilagut i Tinter (així com la dels Rocabertí, que era la que treballava). Aviat va aparèixer la relació entre les tres famílies: parentiu i amistat; uns llocs comuns apareixien en totes tres: Castelló d'Empúries i Sant Mori. En poc temps vaig disposar d'un bon gruix de documents sobre les famílies que van posseir el castell de Sant Mori durant tot el segle XV i com es va perllongar durant les primeres dècades del segle XVI. La recerca de documents es va fer bàsicament a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, que es troba a Barcelona, i a l'Arxiu de Protocols de Girona i també a l'Arxiu Historiconacional de Madrid, a l'Arxiu de Protocols de Saragossa i a la Biblioteca Nacional de Malta. Amb aquestes recerques vaig trobar una documentació abundant, per bé que no exhaustiva, de les famílies Vilagut i Rocabertí de Cabrenys, amos del castell i de la senyoria de Sant Mori i, des de mitjan segle XV, barons d'aquest lloc. En aquesta recerca documental també han estat de gran ajuda obres històriques actuals que tracten de l'època i que, per la seva banda, controlen una bona quantitat de documentació.

La proposta és la següent: fer una breu història de les famílies i dels homes que foren senyors i barons de Sant Mori des de 1400 a 1545 i veure com arribaren a ser persones rellevants en el món polític de la Corona d'Aragó, amb un contacte directe amb la monarquia i sovint desenvolupant importants càrrecs militars i diplomàtics, en definitiva, homes de confiança del rei de torn.

A partir de la bibliografia disponible de l'edat mitjana en aquest racó de país, es pot conèixer el nom del primer senyor conegut del castell i del lloc de

1. A l'apèndix, es poden llegir aquestes poesies.

Sant Mori amb el castell ben visible. L'estructura actual és fruit de les remodelacions que patí en l'edat moderna i que li donen un caràcter de residència nobiliària i deixa enrere les tasques militars.

Sant Mori, que era un tal Dalmau de Creixell, que data de principi del segle XIV. El succeí el seu fill Guillem i la possessió l'heretà la seva filla Gueraula, casada amb Bernat de Vilagut, família a la qual passà la propietat.⁽²⁾ A partir d'aquí, entorn de 1400, comença la documentació d'arxiu i tenim coneixement que la família Vilagut estava formada per quatre germans: Bernat, Guillem, Joan i Pere. Si aquest Bernat és el mateix que l'anterior s'hauria de comprovar, de moment no tenim indicis que apuntin cap a un costat o l'altre.

Els Vilagut eren un família que vivien a cavall de Castelló d'Empúries i Sant Mori, que tenien contactes amb la mornaquia ja des del segle XIV. En tot cas, el Bernat de Vilagut que documentem era el patriarca de la família i era propietari de vaixells, aspecte que com veurem serà clau en l'evolució de la família. Documentem Bernat per primer lloc en la reunió que hi va haver a Peralada l'1 de setembre de 1410 on tots els nobles empordanesos s'aplegaren per tenir una única veu en el conflicte successori que es va obrir amb la mort de Martí l'Humà.⁽³⁾ En aquesta reunió, Bernat va ser escollit per a un càrrec de confiança, reservat a gent consensuada: era l'encarregat de controlar els tres compromissaris que s'enviarien com a delegats de tots els altres.

Amb la pujada al tron d'Alfons el Magnànim el 1416, Bernat formava part dels membres de la seva casa, juntament amb els seus germans, Guillem, que era l'escuder de coltells, i Pere, que era falconer major.⁽⁴⁾ Bernat podia servir molt bé en la nova política del rei, tenia vaixells, importantíssims per l'ambició mediterrània i així es demostrà quan el 1420 sortí amb un estol de naus des del port dels Alfacs cap a Sardenya, Còrsega i després Nàpols. En

2. DE FLUVIÀ, A., "Apreciació Genealògica", cap. "Castell de Sant Mori", dins *Els castells catalans*, vol. II. Barcelona, Rafael Dalmau, 1967-79.

3. SOBREQÜÉS, *El compromís de Casp i la noblesa catalana*. Barcelona, Curial, 1982.

4. ACA, Varia, 29:4v i 8. ACA, Cancelleria, 2452:178v.

aquesta expedició hi havia tots els germans Vilagut: Bernat, Guillem, Joan i Pere.⁽⁵⁾ Sobretot era important el paper de transport de mercaderies que feia Bernat amb anades i vingudes entre Catalunya i les forces del rei destacades a Itàlia, durant tots els anys que durà el conflicte. Bernat hauria mort entre 1429 i 1434, va tenir una filla, Francesquina, que es casà amb Joan Pere de Julià.⁽⁶⁾ De tota manera, aquests no heretaren la propietat de Sant Mori, que passà a l'altre germà, Pere de Vilagut. Pel que fa a Guillem de Vilagut, morí entre 1430 i consta mort el 1432.⁽⁷⁾ Es casà amb Salida de Gleu, morta per les mateixes dates i de la qual no he trobat rastre, només que devia morir abans que el seu marit i l'herència passà a la família de la seva muller.

Abans de passar al següent senyor de Sant Mori, Pere de Vilagut, m'agradaria aturar-me en el germà que queda, fra Joan de Vilagut.⁽⁸⁾ Aquest era cavaller de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, orde religiosomilitar que va tenir gran importància a la Corona d'Aragó i molts dels seus membres aconseguiren tenir càrrecs de confiança al costat del rei, que valorava molt l'aportació d'aquests monjos guerrers. El 1408 ja va aconseguir la comanda de Granyena de Segarra amb l'ajuda de Martí l'Humà i va fer diverses missions ordinàries per l'orde. El 1415 era present en el setge de Balaguer, quan Ferran d'Antequera feia front a la revolta que havia protagonitzat el seu rival al Compromís de Casp, el dissortat Jaume d'Urgell. El 1422 el rei Alfons s'interessava per tal que Joan aconseguís la comanda d'Ulldecona.⁽⁹⁾ La documentació deixa ben clar que la promoció es fa pels favors que tant Joan com la seva família han prestat al rei: "*axí per sguart del dit fray Johan com per los serveys notables que sos frares [Guillem i Bernat] contínuament nos fan no sens grans despeses e perills de les sues persones*".⁽¹⁰⁾ El mateix Joan va estar en les campanyes italianes i el rei fins i tot li va confiar l'administració de la comanda hospitalera de San Leonardo de les Set Fonts a Sardenya, que estava completament derruïda. El 1423 fra Joan de Vilagut era patró d'una galera enviada per la Generalitat per tal de socórrer el rei assetjat a Nàpols.

Joan de Vilagut servia bé el seu monarca perquè aquest li va trametre una carta des de Nàpols, el mateix any 1423 demanant-li que no marxés a Rodes, on havia estat cridat pel gran mestre de l'orde de l'Hospital, i restés al seu servei.⁽¹¹⁾ Aquesta proximitat al rei, la lleialtat i els serveis que tota la família havia prestat a la monarquia va fer que amb la vacant de la castellanía d'Amposta, el 1427, es promocionés fra Joan de Vilagut a aquest càrrec.⁽¹²⁾ El

5. ACA, Cancelleria, 2452:188v, 2675:117r, 2674:18, 2678:10, 2676:91v, 140v i 2678:62, 68.

6. ACA, Cancelleria, 3243:47v.

7. ACA, Cancelleria, 2745:99.

8. Part de la biografia d'aquest personatge s'ha tret de BONNEAUD, Pierre, *Le prieuré de Catalogne, le couvent de Rhodes et la couronne d'Aragon 1415-1447*. Millau, 2004.

9. ACA, Cancelleria, 2675:89v, 93v, 105v i 117; 2674:12v.

10. Carta del rei a la reina per tal que posicioni Joan de Vilagut a la comanda d'Ulldecona, ACA, Cancelleria, 2674:18r, 2120:82v.

11. ACA, Cancelleria, 2678, 1v.

12. NLM, Butlla de Cancelleria, 348:190. A la GEC no apareix com a castellà fins al 1433. Normalment les promocions comportaven disputes amb altres membres de l'orde que tenien pretensions al mateix càrrec, potser és per això que hi ha aquestes dues dates. En ACA 2758:104v, datat el 1430, ja se l'anomena castellà d'Amposta.

Escut d'armes dels Vilagut, segons l'armorial de Salamanca. En el text es pot llegir: "Vilagut, s'uaque d'argent e de gules e sus los scachs una flor de lyr xangea del primer e del segon".

rei Alfons tenia clar que Joan de Vilagut era una persona de la seva confiança per a un càrrec que tenia gran importància en la política interna de la Corona d'Aragó; de tota manera, amb la promoció a castellà, les relacions amb el rei es van refredar, sembla com si Joan es concentrés més en l'administració de l'orde i oblidés les aventures italianes del seu monarca, fins i tot, el 1436, a les corts s'oposava obertament d'enviar una flota en ajuda del Magnànim que era a Itàlia. Va actuar com a castellà fins que el

1441 va decidir marxar a Rodes per defensar-la dels mamelucs que l'assetjaven fortament, (a Rodes hi havia anat el 1433 amb motiu de la reunió del capítol general de l'orde). En mans de la castellanía deixava de lloctinent fra Bernat Hug de Rocabertí, familiar i home de confiança, de qui parlarem tot seguit.⁽¹³⁾ Joan de Vilagut ja no tornaria d'aquest segon viatge a Rodes perquè en el camí de tornada la seva nau va naufragar i va morir ell i tots els cavallers de l'Hospital que hi viatjaven, així ho explica una carta que el rei envia al seu procurador a la cúria romana a principis de novembre d'aquell 1444 per tal que pugui controlar els nomenaments de nous càrrecs dins de l'orde:

"Procurador, per com havem entès que lo Castellà d'Amposta ab altres frares del mateix orde, venint de Rhodes ab la galera d'en Sirvent serien negats ab la dita galera, per la mort dels quals la Castellania e altres comandes vaccarien, vos pregam e encarregam, tant affectuosament e stricta, com podem que per part nostra suppliqueu nostre Sant Pare que de la dita Castellania e comandes dessus dites no proveheixqua algú fins a tant de nostra intenció per altres lletres nostres sia informat. [...]"⁽¹⁴⁾

Moria així Joan de Vilagut, després d'ell es va elegir fra Pere Ramon Ça-Costa com a castellà d'Amposta, que amb el temps esdevindria Mestre de l'orde. Abans de deixar Rodes, fra Vilagut va deixar la quantitat de cent mil sous barcelonins pel manteniment de la infermeria (infermeria que alhora

13. AHPZ: Juan Albió, 1441:18 carta de Joan de Vilagut a Bernat Hug de Rocabertí on li comunica que marxa a Rodes i que ell és el seu lloctinent a la castellanía (9 de febrer de 1441) i NLM, 355:83 des del convent s'anomena a Bernat Hug de Rocabertí lloctinent del castellà d'Amposta (15 de setembre de 1441).

14. ACA, Cancelleria, 2630: 60v.

havia estat construïda amb deu mil florins que havia deixat en testament un altre català, l'antic Mestre Antoni de Fluvià, mort el 1437). L'orde, en agraïment, va fer marcar a la vaixel·la i la roba d'aquesta infermeria les armes de Joan de Vilagut fins i tot quan es va traslladar a Malta.⁽¹⁵⁾ Amb tot, sabem, gràcies a la documentació, que el 1467 els cent mil sous barcelonins no estaven completament pagats i el rei Joan II feia gestions per acabar de pagar-los.

Fra Vilagut, a més de polític i guerrer, també va cultivar la lírica, malauradament només conservem les restes d'una cançó amorosa i la resposta que li feu Guillem Tinter a una altra poesia. És normal que la gent que estava en contacte amb la cort o amb el rei compongués poesia, ja que era un treball propi de gent de l'alta societat i era una forma de fer-se veure, per aconseguir més prestigi.⁽¹⁶⁾

És el torn de l'últim germà, Pere de Vilagut, aquest fou qui heretà la senyoria de Sant Mori de Bernat i malgrat que també sabem que participà en les campanyes italianes al principi,⁽¹⁷⁾ el seu camp de batalla particular fou l'Empordà, ja que el trobem moltes vegades implicat en les bandositats i guerres particulars pròpies de la noblesa (ja que era un dret que tenien). Així el 1428 el rei havia de cridar a l'ordre tant Pere de Vilagut, com el donzell menor d'edat de la Bisbal, Bernat de Llebià, per les bandositats que tenien i les malvestats que provocaven a la zona.⁽¹⁸⁾ Poc temps després, el 1429 ja apareix Pere de Vilagut amb el títol de senyor del castell de Sant Mori, Bernat ja devia ser mort en aquesta data.⁽¹⁹⁾ Més interessant és el conflicte que s'inicia un any després, el rei ha d'enviar una carta al castellà d'Amposta, fra Joan de Vilagut, per tal que intercedeixi en el conflicte que hi ha entre el seu germà Pere i Bernat Senesterra, aquesta sí que devia ser una bandositat important, per tal com portarà a greus conseqüències, com veurem tot seguit.⁽²⁰⁾ Els Senesterra eren senyors de Monells, Ullastret i Sant Iscle de Ter, juntament amb el castell de Calabuig i Palau-sator, terres molt properes als Vilagut, ja que la senyoria de Sant Mori comprenia Vilaür i Gaüses; com es pot veure les dues propietats eren limítrofes i els conflictes d'interessos i propietats eren un motiu d'enfrontament entre veïns.

Les coses no es quedaven només aquí, Bernat Senesterra havia estat durant un temps procurador del comtat d'Empúries quan aquest es trobava en possessió de la ciutat de Barcelona, el 1435 ja no exercia aquest càrrec. Pere de Vilagut es passejava per Castelló com si fos l'amo de la ciutat i mostrava tot el seu poder i vanitat quan el mateix 1435 enderrocava el molí d'en Sopa

15. NICOLAU D'OLWER, Lluís, *L'expansió catalana per la mediterrània oriental*. Barcelona, Barcino, 1926.

16. BASSEGODA, Enric, "Fra Bernat Hug de Rocabertí, comanador d'Alfambra i de Montsó". Dins *Actes del 13è Col·loqui de Llengua i Literatura Catalanes (Girona 2003)*. Barcelona, PAM, (en premsa). BASSEGODA, Enric, "Els poetes de l'orde de l'Hospital". Dins *Actes del X Congrés de l'Associació Hispànica de Literatura Medieval (Alacant 2003)*. Alacant, 2005. BASSEGODA, Enric, "Dos poetes castellonins del segle XV". *Motz so razó*, 3. Castelló d'Empúries, 2004.

17. ACA, Cancelleria, 2452:188v. Pere de Vilagut és patró de galera.

18. ACA, Cancelleria, 2545:1428.

19. ACA, Cancelleria, 2644:123.

20. ACA, Cancelleria, 2758:104v.

i servia així un nou conflicte nobiliari. El procurador del comtat l'havia fet empresonar perquè pagués els danys i no complís el que ell mateix havia escrit en “una letra de gran terror continent en si moltes coses, les quals sabien a manaces.”⁽²¹⁾ No sabem exactament com va acabar aquest conflicte, però demostra que Pere de Vilagut no era una persona de fàcil conformar. No tornem a documentar Pere fins al 1444 i de nou envoltat de problemes: el rei, des d'Itàlia, havia d'enviar ordres per tal que els familiars del castellà d'Amposta, fra Joan de Vilagut, es comportin i a canvi els concedeix una amnistia als delictes d'inobediència a l'autoritat de la reina, que era la lloctinent del seu espòs, i dels seus oficials. Entre aquests familiars hi havia, com no podia ser d'altra manera, el germà del castellà, Pere i també un nom que ja ha aparegut i que continuarem trobant al llarg d'aquestes pàgines, fra Bernat Hug de Rocabertí, membre de l'orde de l'Hospital. Amb ells hi ha altres membres de l'orde i nobles d'Aragó; sembla doncs, que tots residien a Saragossa, a la residència del castellà d'Amposta.⁽²²⁾

El 1446 tornem a trobar Pere de Vilagut exercint la tutoria de Bernat Mateu de Juià, fill i hereu de Joan Mateu de Juià, no era una tutoria plàcida ja que despertava problemes i molts esquitxaven el mateix Pere.⁽²³⁾ No sabem qui són aquests Juià, però recordem que Bernat de Vilagut va casar la seva filla Francesquina amb un home anomenat Joan Pere de Juià, sembla del tot possible que hi hagués una relació de parentiu, per bé que no és clara. Entre aquest 1446 i 1449 la documentació sobre administració de béns de Pere és abundant, sempre al voltant de Castelló d'Empúries, comprant i venent propietats; el més important, però, és un censal que rebia del cavaller Bernat Senesterra, dada a tenir en compte i més quan ja havíem documentat bandositats entre aquests dos nobles.⁽²⁴⁾ No trigarien massa a tornar-se a enfrontar i les conseqüències serien molt més greus i tràgiques, en una topada directa entre tots dos va morir Bernat Senesterra el maig de 1449 en un camí ral, que no s'especifica. Per la seva banda, no sembla que Pere quedés gaire bé d'aquest enfrontament perquè apareix ja com a mort el juny del mateix any.⁽²⁵⁾ Moria l'últim dels germans Vilagut, família que havia mostrat tant valor a Itàlia al costat del rei i que s'havien sabut situar en posicions de decisió importants durant els anys del regnat dels primers Trastàmara gràcies a les seves naus, i el pitjor de tot és que moria sense descendència. De tota manera no era el final de res, només era un canvi de propietat que donaria els moments de major glòria a la senyoria de Sant Mori que esdevindria a partir de llavors baronia.

21. RIERA FORTIANA, Enrique, “Etapa barcelonesa del condado de Ampurias”. *Annals de l'IEE*, 1976, pàg. 261-285.

22. ACA, Cancelleria, 2615:9v. La residència del castellà d'Amposta era el convent de San Juan de los Panetes, a la capital aragonesa. En aquest lloc també hi residien molts dels hospitalers que tenien comandes a Aragó.

23. AHG, Ca.614:1v i 16. Notari Antoni Fresquet.

24. AHG, Ca.614:101. Notari Antoni Fresquet.

25. SOBREQUÉS i VIDAL, Santiago, *La guerra civil catalana del segle xv*. Barcelona, Edicions 62, 1973. També a Sobrequés, *op. cit.* 1982. En aquestes dues obres es dona notícia del document on s'especifica la mort de Senesterra que és ACA, Cancelleria, 3252:159 i 163. AHG, Ca.669:21 Manual del notari Pere Cellers on s'explicita per primer cop que l'hereva del patrimoni de Pere de Vilagut és la seva dona Joana de Rocabertí, amb ella hi ha el seu germà Pere de Rocabertí que signa com a testimoni.

Detall d'una finestra geminada en el mur meridional del castell de Sant Mori. Tot i que és de fàbrica actual conserva l'escut d'armes dels Rocabertí.

L'herència de Pere de Vilagut, que comprenia la senyoria de Sant Mori, passava a la seva esposa Joana, del llinatge dels Rocabertí de Cabrenys, important família de la noblesa empordanesa que també disposava d'estrets contactes amb la monarquia.⁽²⁶⁾ A principi del segle XIV, del tronc principal de la família vescomtal de Rocabertí i Peralada, se'n va separar una branca que ostentava el títol de baró de Cabrenys, baronia que comprenia els territoris del voltant Maçanet de Cabrenys i s'estenia pel nord, amb Costoja, Serrallonga i Sant Llorenç de Cerdans. A principi del segle XV regia la baronia Guerau Galceran de Rocabertí, que morí sense descendència el 1425 i l'herència passà al seu germà Guillem Hug, casat amb Francesca d'Erill, que participà activament en la primera campanya italiana del Magnànim. Malgrat que Guillem Hug morí aviat, el 1428, havia deixat una bona descendència: tres nois, Dalmau, Bernat Hug i Pere, i una noia, Joana. Amb l'arribada de la nova dinastia Trastàmara, els Rocabertí de Cabrenys, com els Vilagut, van tenir prou importància gràcies al fet que posseïen vaixells i com que les dues famílies vivien o, almenys tenien residència a Castelló d'Empúries, tenien una amistat prou profunda que va portar al casament de Pere de Vilagut amb Joana de Rocabertí, i que fra Joan de Vilagut protegís el seu cunyat fra Bernat Hug quan aquest entrà a l'orde de l'Hospital.

Dalmau de Rocabertí era l'hereu i per tant es convertí en el nou baró de Cabrenys a la mort del seu pare. Segurament en la seva joventut va participar en les expedicions italianes del Magnànim, no en va era majordom del rei i aquest càrrec implica confiança i proximitat (els serveis del seu pare també devien haver tingut molta importància en l'adjudicació d'aquest càrrec). Sembla que vivia bastant més a Barcelona que no en terres empordaneses.⁽²⁷⁾

26. Joana es documenta per primer cop gràcies a diverses gestions que fa en nom del seu marit en l'administració del patrimoni familiar: AHG, Ca.667:113v, Manual del notari Pere Cellers i AHG, Ca.614:179v, notari Antoni Fresquet. Amb ella sempre sol aparèixer el seu germà Pere i en alguna ocasió el seu germà Dalmau, baró de Maçanet de Cabrenys.

27. BASSEGODA, Enric, *Lletres de batalla dels Rocabertí*. Article en preparació.

Fra Bernat Hug de Rocabertí ingressa a l'orde de l'Hospital i ben aviat entrà a l'òrbita del seu protector, fra Joan de Vilagut, de qui fou familiar, home de confiança i lloctinent quan aquest marxà a Rodes el 1441. Va tenir un paper actiu en la política dels anys centrals del segle XV a la Corona d'Aragó, ja que arribà a aconseguir el càrrec de castellà d'Amposta el 1461 i fou un conseller i militar del rei Joan II, clau en la guerra que assolaria Catalunya entre 1462 i 1472.⁽²⁸⁾ Joana es casà amb Pere de Vilagut, en fou l'hereva i el sobrevisqué molt de temps. Ràpidament traspassà la gestió de la propietat al germà que ens resta, Pere de Rocabertí, segurament el menor dels tres nois; a canvi, Pere la tingué sempre sota la seva protecció i devia residir amb ell.

Comença ara la vida de Pere de Rocabertí,⁽²⁹⁾ sense cap dubte el senyor de Sant Mori que més relleu tingué de tots els que ressenyem aquí, no només perquè va transformar la senyoria en baronia, sinó perquè va ser un militar i un conseller destacadíssim de l'època.

Pere devia néixer després de 1415; la primera dada documental que tenim d'ell és, de nou, en bandositats pròpies de la noblesa: el 22 de maig de 1442 la reina Maria, esposa del Magnànim, escrivia al seu marit per tal que interrogués Pere de Rocabertí, que devia estar a punt d'arribar a Nàpols, per la mort d'un oncle del vescomte de Rocabertí, produïda prop de Sant Celoni, ja que sembla que ell tingui alguna responsabilitat en l'assumpte.⁽³⁰⁾ Veiem com la història es repeteix, Pere comença a Nàpols la seva carrer militar (com els seu pare, oncle, germà i els Vilagut), i en aquest cas el problema de guerres privades ja s'ha produït en la seva joventut. No va restar gaire temps a Itàlia, ja que a partir de 1466 el trobem actuant com a procurador del seu germà Dalmau, baró de Cabrenys, juntament amb Joan de Puig, ciutadà i domèstic del baró en les negociacions per casar Dalmau amb Beatriu de Cervelló.⁽³¹⁾ També en aquests últims anys de la dècada de 1440 el trobem negociant en nom de la seva germana Joana l'herència que aquesta havia rebut del seu difunt espòs, Pere de Vilagut.

Abans de 1453 Pere s'havia casat amb Caterina d'Ortafà, filla d'un noble rossellonès, Pere d'Ortafà,⁽³²⁾ de qui coneixem que va tenir sis fills, Pere, Bernat Hug, Joana, Isabel, Rafaela i Francesca. Poc temps després, el tornem a trobar embolicat en una nova batalla particular de la qual se'n pot fer un seguiment documental perfecte i que durà de 1455 a 1457: Dalmau de Rocabertí escampava que el seu cunyat, Guillem Alemany de Cervelló, era el responsable

28. Cf. nota 16.

29. La construcció de la biografia de Pere de Rocabertí s'ha fet a través de les bases que assenta perfectament Santiago Sobrequés en diverses obres, juntament amb dades recopilades a la bibliografia de l'època i sobretot molta documentació d'arxiu fins ara inèdita.

30. ACA, Cancelleria, 2650:170.

31. Beatriu de Cervelló era germana de Guerau Alemany de Cervelló, contra qui els germans Rocabertí lluitaven per l'afar de l'assassinat del bastard Rajadell. AHG, Ca.614: 1v i 2: Joan Puig, ciutadà de Barcelona i domèstic de Dalmau, senyor de Cabrenys, juntament amb Pere de Rocabertí, germà i procurador seu, signen els capítols matrimonials entre Dalmau de Rocabertí i Beatriu de Cervelló de Barcelona, el 27 de maig de 1446, però el 9 d'octubre de 1447 encara continuen les negociacions.

32. El 1451 Pere d'Ortafà era escollit per Pere de Rocabertí com a mitjancer en un conflicte sobre unes propietats que tenia amb diferents cavallers i donzells empordanesos, AHG, Ca.673:25, Manual de Pere Cellers. El 1453 el bisbe dóna llicència a Caterina, esposa de Pere de Rocabertí, senyor del castell de Sant Mori, juntament amb Joana de Rocabertí per recollir almoïnes, ADG, Lletres 1420-1620, 565. U-154:32v.

de la mort d'un home a la vora de Martorell.⁽³³⁾ Fins i tot es van intercanviar vuit lletres de batalla amb greus insults i amenaces, que per la documentació sembla que portaren a la pràctica, ja que tenim diverses disposicions reials per tal que es calmin i posin treves en els enfrontaments. Evidentment, Pere de Rocabertí estava en el bàndol del seu germà, fins i tot s'amenaçava amb la confiscació del castell de Sant Mori i el lloc de Vilaür si Pere continuava aquestes guerres.⁽³⁴⁾

El 1457 l'enfrontament s'havia estès entre Dalmau i Pere contra el seu cosí, el vescomte Jofre de Rocabertí.⁽³⁵⁾ D'aquest enfrontament també se n'han conservat 12 lletres i cartells de batalla intercanviats entre Pere de Rocabertí, per una part, i el vescomte de Rocabertí, Francesc de Pinós i Ivany de Castre, per l'altra.⁽³⁶⁾ Al costat d'aquesta activitat bèl·lica, també es dedicava a la vida política del país, assistia a corts i començava a tenir algun càrrec de confiança.

Les coses canviaren radicalment pel país quan el rei Joan II feu detenir el seu fill, el príncep Carles de Viana, el desembre de 1460. Pere de Rocabertí, com la resta de la noblesa catalana, es mostrà contrari a aquesta detenció i fou un dels encarregats de negociar-ne l'alliberament davant del rei, primer a Lleida i després a Fraga. En aquesta ciutat, Pere de Rocabertí es va trobar, a l'altre costat de la taula de negociació, el seu germà fra Bernat Hug, conseller del rei.⁽³⁷⁾ Aquesta entrevista fou clau per decidir el bàndol del nostre protagonista quan el maig de 1462 va ser un dels primers homes a tancar-se a la Força Vella de Girona amb la reina i el primogènit Ferran quan els homes del Consell del Principat l'assetjaren.⁽³⁸⁾ El conflicte armat entre la Generalitat i el rei estava servit i començaven deu llargs anys d'enfrontaments; Pere de Rocabertí es convertiria en un home de cabdal importància al nord del país per defensar els interessos reialistes i fou un militar implacable en el desenvolupament de les seves funcions per mantenir les posicions gironines en mans del rei.

La guerra començà amb el setge que el comte de Pallars posà sobre la Força Vella de Girona el maig de 1462, on s'havia refugiat la reina *tudriu*, Joana Enríquez, esposa de Joan II, i l'infant Ferran, el futur Ferran el Catòlic. Pere de Rocabertí fou un dels primers nobles a respondre la crida de la reina i tancar-se amb ella a la plaça forta;⁽³⁹⁾ ràpidament fou nomenat capità de Girona, malgrat que el mestre de l'orde de Montesa, el valencià Lluís Despuig era qui comanava les forces assetjades perquè tenia una dignitat més elevada. El setge fou duríssim, s'inicià el 6 de juny a la tarda i les condicions dels assetjats empitjoraven dia a dia. Amb l'atac del dia de Corpus, el 17 de juny, les tropes de la Diputació s'adonaren que no podrien prendre la Força per l'assalt i que el millor era esperar, deixar que la gana, la calor i l'avorriments fessin la feina. De tota manera

33. Cf. nota 27.

34. ACA, Cancelleria, 3303:156v i 3322:114v.

35. ACA, Cancelleria, 3304:185v.

36. BNM, ms.18444:145-148v.

37. ACA, Cancelleria, 3443:2v.

38. ACA, Cancelleria, 3503:14v: La reina Joana Enríquez envia una carta a Pere de Rocabertí per tal que es dirigeixi a Girona, ja que aquesta es troba en gran perill.

39. ACA, Cancelleria, 3503:14v: Carta de la reina a Pere de Rocabertí datada a Girona l'11 de maig de 1462.

eren conscients que molt no podien trigar, ja que un poderós exèrcit francès es dirigia ràpidament cap a Girona. Així fou, el 22 de juliol s'hi presentà després d'haver forçat els colls del Portús i Panissars dos dies abans. Els assetjants havien tingut temps de marxar vers Hostalric i la reina i l'infant estaven salvats. Els problemes, però, no havien fet més que començar: l'exèrcit francès va iniciar des de Girona una campanya pel baix Ter, volien conquerir Torroella de Montgrí; la reina va marxar amb l'exèrcit i a va deixar l'home amb qui més confiava a Girona, Pere de Rocabertí, nomenant-lo capità general de Girona, i de les vegueries de Girona i Besalú, amb uns poders amplíssims: jurisdicció civil i criminal i sobretot capacitat per establir impostos i buscar diners on fos.⁽⁴⁰⁾ Les primeres missions de Rocabertí foren contactar amb els pagesos remences que estaven del costat del rei que eren capitanejats per Verntallat i recórrer les poblacions de la zona per tal que juressin lleialtat al rei Joan.

La reina sabia perfectament a qui deixava la ciutat de Girona i sabia que eren unes mans expertes pel manteniment de la ciutat a la seva causa. Per la seva banda, Pere de Rocabertí exercí d'una manera tan eficient com autoritària la missió que li havien encomanat: els impostos pujaren a Girona, encunyà moneda de baix valor anomenada rocabertins, va requisar almoines d'esglésies i propietats de canonges gironins rebels,⁽⁴¹⁾ espolis diversos, fins i tot, en una de les seves campanyes aconseguí prendre Ripoll el 1464 i va saquejar el monestir. Evidentment tots aquests actes li crearen moltíssims enemics, el més important era el bisbe de Girona, Joan Margarit, amb qui mantingué dures disputes; però el més important era que la ciutat de Girona es mantenia fidel a Joan II.

Pere de Rocabertí havia salvaguardat tant les posicions del rei que havia oblidat les seves, així, a final de setembre de 1462 el baró de Cruïlles prenia possessió del castell de Sant Mori i detenia l'esposa i els familiars de Pere de Rocabertí. El rei, atent als favors que li feia, va permetre que negociés per tal que els pogués alliberar sense que això volgués dir cap tipus de traïció.⁽⁴²⁾ Alguna cosa devia funcionar bé perquè el juny de 1463 es concedia un salconduit a Caterina, esposa de Pere de Rocabertí, als seus fills Bernat i Isabel, tres dones, cinc servents i la vídua de Pere de Vilagut i germana de Rocabertí perquè abandonessin Barcelona i marxessin a Girona.

El rei es va mostrar molt agraït per la feina de Rocabertí, les instruccions arribaven a Girona amb regularitat així com els premis monetaris que rebia Pere personalment.⁽⁴³⁾ Fins i tot li va arribar a atorgar el vescomtat de Rocabertí amb les baronies adjuntes de Navata, Vilademuls i Sant Llorenç de la Muga, propietat del seu cosí rebel Jofre.⁽⁴⁴⁾ De tota manera mai va poder prendre possessió d'aquest donatiu, ja que eren territoris rebels.

40. ACA, Cancelleria, 3501:24v i 3499:128.

41. El 22 d'abril de 1463 la Diputació advertia als militars destacats al voltant de Girona que Pere de Rocabertí tenia preparats un total de cent mil florins de les esglésies de Girona per fer-les embarcar a les galeres de Vilatge. ACA, Intrusos, 6:93. També a ACA, Cancelleria, 3411:90, on el rei vol aclarir l'expropiació que Pere ha fet a uns canonges i al material litúrgic de Sant Feliu.

42. ACA, Cancelleria, 3377:54.

43. La documentació sobre aquest aspecte és abundant: ACA, Cancelleria, 3377:74; 3411:95; 3444:27, 175v i 176; 3358:166v; 3353:143.

44. ACA, Cancelleria, 3353:137.

Arribem així a l'episodi més important en la vida del castell i la baronia de Sant Mori, la convocatòria de Parlament que va fer des d'aquí la reina Joana Enríquez el 15 d'octubre de 1466 en el si d'unes campanyes militars per l'Empordà, que l'havien portat a conquerir Bàscara a inicis d'octubre. La reina convocava tots els nobles afins a la causa reialista amb aquestes paraules:

“com nos hajam delliberat convocar parlament e no pugam star en alguna vila murada, pregam e encarregam que per el 26 de octubre siau ab nos en aquella vila o loc o hon nos convendra esser, encara que sia en camp.”⁴⁵⁾

En el transcurs d'aquest sojorn, les forces reials ocuparen Sant Pere Pescador i assetjaren Roses, sense èxit, on Pere de Rocabertí fou ferit.⁴⁶⁾ Davant de l'avenç de l'exèrcit enemic la reina no restà a Sant Mori, se'n retirà ràpidament cap a Girona, plaça molt més segura i el parlament no se celebrà a les possessions de Pere de Rocabertí, es va fer en el camp de batalla on estava la reina: Sant Pere Pescador i Sant Jordi Desvalls. El sojorn reial fou breu, però de bon record com veurem en la documentació posterior.

Pere de Rocabertí, per la seva banda, continuava amb les tasques militars i de recaptació a Girona, aspecte que provocava greus diferències amb el bisbe Margarit i el seu clan. A la fi de 1467, malgrat que el rei donava ple suport a Rocabertí,⁴⁷⁾ va acabar cedint a les pressions del bisbe i va rellevar del càrrec a Pere i va deixar Girona deseparada perquè les tropes enemigues la capturessin el juny de 1469. El rei s'adonà ràpidament del seu error i l'octubre del mateix any tornava a nomenar Pere de Rocabertí com a veguer de Girona i Besalú i cap dels exèrcits reialistes del nord.⁴⁸⁾ De nou l'actuació de Rocabertí fou clau per retornar la zona nord i la ciutat de Girona al poder reial i el rei sempre se'n recordà, així com de tots els favors que havia fet a la seva causa, militars i econòmics, utilitzant diners propis; especial record era l'acolliment de la reial família a Sant Mori. I és que d'una cosa no es va poder mai culpar Joan II, era molt agraït amb qui li fou fidel i en acabar la guerra es mostrà molt conciliador i gens rancorós amb els seus enemics. Com a recompensa per tot l'esforç, un cop la guerra estigué acabada, el rei atorgà a Pere de Rocabertí la vila de Maella, a l'Aragó, potser era perquè després de les capitulacions de Peralada no li podia atorgar les propietats del seu cosí el vescomte Jofre.⁴⁹⁾ També en aquesta època, fou nomenat Diputat de la Diputació de Catalunya, la diputació fidel a Joan II, pel trienni 1470-1473, encara que les ocupacions bèl·liques devien passar per davant de les polítiques. Segurament fou el contacte directe amb el rei el que permeté elevar el títol de la senyoria de Sant Mori a baronia.

Malgrat que la guerra entre les faccions rivals a Catalunya es va acabar el 1472 quedava encara el problema del Rosselló, en mans franceses. El 1473 Pere de Rocabertí encapçalava un exèrcit que va aconseguir conquerir tot el Rosselló,

45. ACA, Cancelleria, 3504:49.

46. AHCB, cc, 1465-1466, 258.

47. ACA, Cancelleria, 3442:142v.

48. ACA, Cancelleria, 3450:48.

49. ACA, Cancelleria, 3388:18 i 3454:137v

Mènsula de l'interior del castell de Sant Mori on es pot veure, a l'escut, les armes dels Rocabertí a l'esquerra i dels Cardona a la dreta.

amb ell hi havia el seu germà fra Bernat Hug i el seu fill Pere, aquest últim morí en una escaramussa prop de Perpinyà.⁽⁵⁰⁾ El rei, com a agraïment, el nomenà governador del Rosselló i fou l'encarregat de negociar la pau amb els militars francesos, nova faceta en el nostre experimentat baró. Els francesos, però, no es conformaren amb aquesta situació i les escaramusses eren constants, Pere tenia en el seu sogre, el seu lloctinent, fins i tot la seva dona defensà amb èxit Canet del Rosselló, juntament amb el seu pare, de les forces franceses. De tota manera, el 1475 els francesos reocupaven el Rosselló i Pere de Rocabertí deixà la vida militar tal com diu Sobrequès “després de 15 anys d'activitat incansable”.

Ja abans que s'acabés la guerra, Pere de Rocabertí, intentà juntament amb els seus germans aconseguir l'herència dels Arborea de Sardenya. El seu pare era fill de Maria d'Arborea i amb la mort de l'últim membre d'aquesta família de la branca sarda els Rocabertí de Cabrenys intentaren fer servir les seves influències al costat del rei per tal que Dalmau, baró de Cabrenys, fos el receptor de l'herència.⁽⁵¹⁾ Ho va fer Pere, militar del rei, però sobretot ho va fer fra Bernat Hug, que formava part del consell de Joan II i havia aconseguit, ja abans de la guerra, la dignitat de castellà d'Amposta, com anys enrere ho havia estat el seu protector fra Joan de Vilagut. Malgrat les influències, l'herència continuà en mans de famílies sardes.

Amb la mort de Martí Joan de Rocabertí el juliol de 1464 en el setge de la Bisbal, Pere de Rocabertí es convertia en tutor del fill de Martí Joan, Onofre. No era una tutoria fàcil, ja que el vescomte de Rocabertí i oncle d'Onofre volia retornar les possessions d'aquest al tronc principal de la família, conflicte que ja havia arrencat de temps enrere. A més, eren enemics en la guerra, Martí Joan i Pere eren reialistes i el vescomte era partidari de la Generalitat.

Aquest conflicte successori se solucionà acabada la guerra; els Rocabertí reialistes havien aconseguit mantenir intacte el seu patrimoni juntament amb moltes recompenses reials, no així el vescomte de Rocabertí, el 1472 estava completament arruïnat i bastant malalt perquè des de la

50. *Diataris de la Generalitat de Catalunya*. Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1994. vol. 1, pàg. 212.

51. ACA, Cancelleria, 3341:9 i 10.

Detall del mur septentrional del castell de Sant Mori amb dues finestres geminades. La que està situada a la dreta té l'escut dels Cardona esculpida.

derrota de Calaf, el 1465, havia estat detingut i empresonat a València. La reconciliació familiar es produí amb el casament d'una de les filles de Pere, Isabel, amb l'hereu del vescomtat de Rocabertí, Felip Dalmau. La reconciliació fou tal que el nom de l'hereu del vescomtat fou triat expressament per mostrar aquesta reconciliació: Martí Onofre. Per la seva banda la baronia de Verges acabà en mans dels descendents de Pere, ja que els Rocabertí de Verges s'extingiren.

Pere de Rocabertí morí entorn de 1490 amb la feina perfectament feta. El seu successor fou Bernat Hug de Rocabertí i Ortafà, no confondre'l amb el seu oncle hospitaler, que va morir el 1485. En aquest mateix any es casà amb Cecília d'Hostalric i potser aquest mateix any naixia la seva hereva, Caterina de Rocabertí, que el 1503 es va casar amb el fill natural del primer duc de Cardona i d'una dama valenciana, Jaume de Cardona. D'aquest, com dels avantpassats de la seva esposa, li conservem una col·lecció de cartes trameses entre ell, els seus parents, entre els quals el vescomte de Rocabertí, contra Antic Çarriera. També fou en època de Jaume de Cardona que es restaurà el castell medieval i li donà l'aspecte renaixentista que té avui dia, i va col·locar el seu escut en les finestres nord, mentre que les del sud tenen els rocs dels Rocabertí.

Caterina feia el testament el 1545 i no devia morir massa més tard. Els descendents prengueren el cognom Cardona-Rocabertí, malgrat que el nom Cardona era importantíssim, no oblidaven que Rocabertí era un nom que tenia un passat massa important per ser esborrat.

APÈNDIX

Fra Joan de Vilagut: “*Certes dich, pus que la millor*”⁽⁵²⁾

1 . . .
2 certes dich, pus que la millor
3 de quantes son ne may seran.
4 Donchs, vag' a part dol e tristor,
5 car ja no puch fer de mon dan,
6 pus de tal me trop servidor.
7 Be n'hagen los qui li diran
8 que Deu li do la sua 'mor.

9 Pus la bondat e gran valor
10 que veig tots jorns en ella ['s] gran,
11 tots enuigs m'oblidaran
12 pensan si es digne d'onor.

Guillem Tinter: “*Per lo just do que demanau*”⁽⁵³⁾

1 Per lo just do que demanau,
2 ffra Vilagut, devotament
3 Deu vull pregar que prestament
4 vos desliure-l que desiyau.
5 Aquell Senyor vull soplicar,
6 qui tot lo mon ha rehemut,
7 que prestament vos do salud
8 per qui tant mal vos fa passar
9 e, d'altra part, que prest l'ajau
10 en vostre bras continuament.
11 Per ço prech Deu que prestament
12 vos desliure-l que desiyau.

13 Ffrare major, per un tal cars
14 no us pot fallir ma voluntat,
15 car veig lo cor, ple de bondat,
16 que fa sentir per cascun pas
17 tant fort enuig que may leixau
18 de soplicar incessantment.
19 Per ço prech Deu que prestament
20 vos desliure-l que desiyau.

52. RAO 201.1. Edició de Miriam Cabré, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*, 2000.

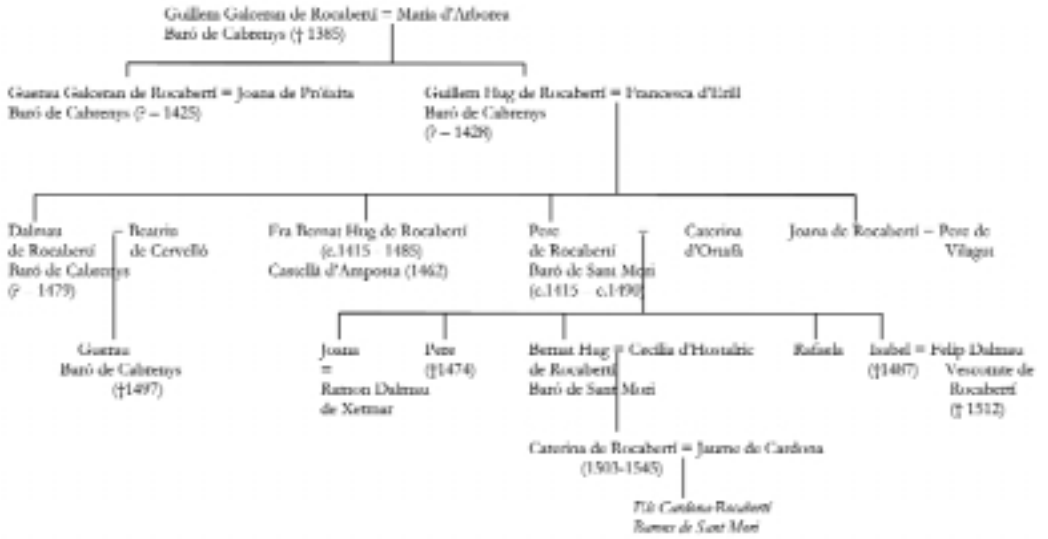
53. RAO 177.1. Edició de Miriam Cabré, *Repertorio informatizzato dell'antica letteratura catalana*, 2000.

- 21 Lo meu poder no fallira
22 en part posat vostre dolor,
23 pus que serviu de bon'amor
24 la mala sort se girara;
25 per que duptar james vullau
26 en haver prest bon compliment.
27 Per ço prech Deu que prestament
28 vos desliure·l que desiyau.
- 29 Ffra Vilagut, continuau
30 de pregar Deu incessantment,
31 e no dupteu que prestament
32 desliurara per qui pregau.

Índex d'abreviatures

- ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó
AHCB: Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHG: Arxiu Històric de Girona
AHPZ: Arxiu Històric de Protocols de Saragossa
NLM: Biblioteca Nacional de Malta

ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA ROCABERTÍ DE CABRENYS

ARBRE GENEALÒGIC DE LA FAMÍLIA VILAGUT

